

HUKUK DEVLETİNİN VAROLUŞ SÜRECİNDE ÖZGÜR BASININ YERİ VE ÖNEMİ

Yard. Doç. Dr. Neşe Kızıl*

ÖNSÖZ

İl Han Hoca, kendini Üniversiteye adanmış küçücük bir dev adamdır. Çok iyi İtalyanca konuşur. Orta Eğitimini İtalyan Lisesinde yaptığı için ve Üniversiteyi La Sapienza Üniversitesi Hukuk Fakültesinde bitirdiği için, çok güzel, çok esprili ve tane tane bir İtalyanca konuştuğunu söylemek mümkündür. Harvard Üniversite'sinde konuk öğretim üyesi olduğu dönemle ilgili duyumsadığı her şeyi yarı açık yarı dokundurarak Günışığı kitaplarında dile getirmiştir. Bu çok özel İdare Hukuku kitapları, birer hukuk kitabı olmanın ötesinde, Üniversite öğrencisinin gönlüne dokunan, onu nereden gelirse gelmiş olsun Üniversitenin sıcak ortamına çeken kitaplardır.

Öğretim üyesi olmak, belli bir bilim dalında üst düzeyde yetişmiş olmanın ötesinde, bir sanattır. Bu, öğrencinin yüreğine dokunma, ona, kimliğinin önemini hissettirme, onun sevgiyle çalışmasını sağlama sanattır. Konusunu çok iyi bilmenin yanı sıra, öğretim üyesi, duruşuyla, sesinin tonuyla, giyimiyle, davranışlarıyla öğrencinin rol modelidir. Bu anlamda Üniversite Öğretim üyelerinin toplum içindeki yeri ve önemi çok büyüktür. İl Han Hoca, her gün erken saatlerde okula gelmesiyle, dakikliğiyle, sempatik tavırlarıyla, ciddiyetiyle, bilime olduğu kadar insana ve özellikle öğrencisine önem veren kimliğiyle, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin çok değerli hocalarından biri olmuştur. Hocayı dinleyerek olduğu kadar onu izleyerek de ondan çok şeyler öğrendik. Hukuk Devletinin ve Hukukun önemini, bilimsel kimliğini; ciddiyet ve saygınlık gerektirdiğini, çalışmanın ve ders anlatmanın çok keyifli bir hale getirilebileceğini ondan öğrendik. Sınav sorularını değerlendirirken, öğrenci açısından duyduğu kaygı ve hassasiyeti hep sevdik. Öğrencilerine ve bizlere bazı bazı takılarak benzetmeler yapması, bazen mutluluk verdi, bazen gururumuzu okşadı. Sert ve asabi davrandığında biraz üzüldük ama sonrasında düşününce, ona hak vermeden edemedik. İl Han Hoca, her zaman çok titizdi. Sıddık Sami Onar Hoca'mın ona devrettiği değerleri temsilen yine Hocamıza verdiği önem nedeniyle teslim ettiği beyaz cübbesi şu anda Bahçeşehir Üniversitesi'nde sergilenmektedir. Onar Hoca'yı da eserleri kadar, hatta daha çok İl Han Hoca'mın tanıtımıyla tanıdık, öğrendi. Titiz olduğu kadar çok da şık giyinen Hocamız, bilimin ahlakını kendine çok güzel yakıştırmaktadır. Batılı birçok akademisyen, İdare Hukuku kürsüsünü ve Araştırma Merkezini ziyaretlerinde, kendisinden ziyade-

---

* İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı

siyle etkilenmişlerdir. Birçok akademik değeri bize tanıtan, çalışmayla çok şeyin üstesinden gelinebileceğini bize öğreten değerli Hocamızdır. Liyakatin yani konuma ve unvana layık olmanın önemini de hep hissettirmiştir.

Hocamız için bir armağan çıkarılacağını yine kendisinden duyunca gerçekten çok heyecanlandım. Yazacağım bilimsel yazıdan çok bu önsöz yazma işi beni heyecanlandırdı. Önsöz, hocayı çok iyi anlatan bir önsöz olmalıydı. Hiçbir şey unutulmamalıydı. Mutlaka çok şeyler unuttum ama unuttuklarım için Hocamızın affına sığmıyor, Varlığıyla, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde çok önemli bir rol oynadığını söylemek istiyor, ona sevgi ve bilimle dolu çok mutlu ve sağlıklı bir ömür diliyorum.

İyi ki Varsınız Sevgili Hocam! İyi ki Hep Yanımızdaydınız!

Hukuk Devleti Olarak nitelendirdiğimiz pek çok devlet gerçek anlamda şimdi sayacağımız özellikleri taşıma anlamında Hukuk Devleti olarak nitelendirilemez. Ancak yerkürede yine de bu tanıma en çok yaklaşan devletler insan haklarına en saygılı en demokratik olan devletlerdir. Hukuk Devletinin temel değerleri, yaşama, hürriyet ve mülkiyettir.¹ Hukuk Devletinin temel nedeni güçlü devlete karşı bireyi ve toplumu korumak, onun eline bu korunmayı sağlayacak çeşitli hukukî mekanizmaları vermektir. Hukuk Devleti,19. yüzyılda kendini birtakım sosyal değişim ve başkaldırıyla göstermiş bir kavramdır. Bu dönemde Mutlak monarşilerin kuvvete dayanan baskın yönetimlerine karşı burjuva sınıfının ileri gelenlerinin bir araya gelmesi ve savaş olarak nitelendirebileceğimiz ileri düzeydeki başkaldırıları sonucu devlet yönetimlerinde büyük değişiklikler olmuştur. 1789 Fransız İhtilali, 1806 Almanya'sındaki siyasal reform hareketleri bu değişimin belli başlı örnekleridir. Bireyin özgürce karar verme, iktisadi ve kültürel yaratıcılığını ortaya koyabilme, serbest rekabet ve verim elde etme koşullarını sağlama ve imtiyazlı ve ayrıcalıklı toprak ağalığı sisteminin tasfiyesi sonucu eğitilmiş ve mal varlığı sahibi bir tabakanın yönetiminde söz sahibi olması anlamına da gelen bu değişim, hukuk devletinin ilk nüveleri sayılabilir.²

Hukuk Devleti'ne kelimelerle ifade etme anlamında Kant'da rastlanmasa da "Modern Hukuk Devleti fikri" ve bu konuda ileri sürdüğü tezlerle Kant'ı Hukuk Devleti'nin babalarından biri olarak gösterebiliriz. "Devlet, hukuka uygun bir biçimde düzenlenmeli ve hukuka uygun bir biçimde hareket eden kuruluş olmalıdır."³ Kant'dan sonra doruk noktalara ulaşan Hukuk Devleti fikri, çeşitli düşünürler tarafından savunuldu. Bunlar arasında Adam Müller ve Frederich Julius Stahl gibi muhafazakârlar olduğu gibi, Robert Mohl, Rudolf Gneist ve Otto Baehr gibi liberal görüşleri savunanlar da vardı.

Bir Alman yazar olan Huber, Almanya'da Hukuk Devleti'nin mükemmel zirvesine ulaştığını söylerken, sırasıyla şu konuların Almanya'da hukuki anlamda garanti altında olduğunu söylemektedir;

¹ Ernst Rudolf Huber, Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları, 4, Hukuk Devleti, Alfa Yayıncılık, Ekim 1998, s. 66.

² Huber, s. 58-59.

³ Huber, s. 59.

- Yasama, Yürütme ve Yargı erklerinin birbirinden ayrılmış olması yani Kuvvetler ayrılığının gerçekleşmiş olması,
- Yargının yönetimden ve dışarıdan gelecek her türlü etkiye kapalı yani bağımsız olması,
- Yasal temeli olmayan her türlü müdahalenin önüne geçildiği Hukukla Bağlı İdarenin gerçekleşmiş olması,
- Hukuka aykırı her türlü idarî müdahaleye karşı bağımsız yargı yolunun açık olması,
- Mülkiyet hakkına idarenin hukuka uyan veya uymayan herhangi bir müdahalesi sözkonusu olduğunda, ilgililerin bağımsız mahkemelerde tazminat davası açma hakkına sahip olmaları.⁴

Bir bakıma Almanya Örneği ile başladığımız Hukuk Devleti kavramını günümüz hukukî değerleri anlamında genişletmek, Hukuk Devletinin olmazsa olmaz koşullarını arttırmak mümkündür. Ülkemizde modern hukuk kurumlarının geçmişi ortalama yüz altmış yıl civarındadır. 3 Kasım 1839 tarihinde ilân edilen Tanzimat Fermanı (Bazı Hukukçular Sened-i İttifak'ı başlangıç tarihi olarak kabul etseler de) Türkiye'de Hukuk Devleti'ne doğru atılan adımların başlangıcı, ilk tohumu olarak kabul edilebilir.⁵

1789 Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan insan hakları ve özgürlüklerine ilişkin İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, yönetimi hükümdarın keyfî idaresinden kurtarıyor, egemenliğin kullanılması hak ve yetkisini ulusa veriyor, sadece kişilerin değil hükümet ve İdarenin de Anayasa ve yasalarla bağlı olacağı ilkesini getiriyordu.⁶ "Devlet Benim" diyen XVI. Louis'nin yerini, kanlı mücadeleler sonucu, toplumun yönetime yön verme gücü almıştı.

İngiltere'de Büyük Özgürlük Fermanı (Magna Carta Libertatum) bireyin hak ve özgürlükler alanını belirlerken, Kralın dahi giremeyeceği bir alan tesis etmiş, Avrupa'da İlk Anayasalar, Kralın elinden sınırsız egemenlik hakkını alarak, Kuvvetler Ayrılığı ilkesini benimsemiş, yasama, yürütme yargı yetkilerinin kullanılması kurallara bağlanmıştır. Sanayi Devrimiyle güçlenen işçi hareketleri ve sosyalizm akımı sonucu bilinçli hale gelen çalışan kesim, salt maddî yardım ve gelirlerle bir yere gelemeyeceğini anlamış, Devlete görevler yüklenmesi gereği ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyıl Anayasalarının oluşumunu etkileyen bu görüşler anayasaları kanunlardan ayıran şu önemli özelliklerin belirlenmesinde etkili olmuştur:

- Anayasalar üst norm olmalıdır.
- Bağlayıcı olmalıdır.
- Öteki yasalara göre değiştirilmesi daha güç olmalıdır.
- Anayasaya uygunluğun sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Yirminci yüzyılda, Anayasaya uygunluk dendiğinde Anayasa Mahkemesi ön plana çıkmaktadır. Çağdaş anayasal anlayışa göre, kişi hak ve özgürlükleri ile devletin kullanacağı yetkiler arasındaki denge sağlanmalı, Yasama Organının Anayasaya aykırı yasalar yapmasının önüne geçilmeli ve çoğunluğun azm-

⁴ Huber, s. 59.

⁵ İbrahim. Ö. Kaboğlu, Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi, s. 89.

⁶ S. S. Onar, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt1, 3. Bası, İstanbul 1966, s. 141.

lığa baskı ve tahakkümünü önleyecek tedbirler alınmalıdır. Anayasa Yargısı ve Anayasa Mahkemesi bu gereksinimlerin ürünü ve hukuk devletine giden yolun başlangıcıdır.⁷

Hukuk Devleti, hukukun geçirdiği evrim, İnsan Hakları anlayışının daha fazla sayıda devlet tarafından benimsenmesi ve uluslararası antlaşmalarla bu anlayışa güç kazandırılması sonucu farklı bir boyut kazanmıştır. Önce Birleşmiş Milletler üyeliği yani Batı ile birleşmede ilk dönüm noktası sayılabilecek Birleşmiş Milletler Antlaşması 1945 de A.B.D.'nin San Francisco kentinde imzalanmıştır. Dünya barışı için ulusların birbirine verdiği sözün bir belgesi olan bu antlaşma, birlikte yaşamının koşulu olan hoşgörüyü temel almaktadır. Devletlerin bir araya gelerek ülkelerin sınırları içinde kim olursa olsun mutlu huzurlu güvenli yaşamalarını sağlamak üzerine imzalanan bu antlaşma, kurulmak istenen bu düzenin herhangi bir tehditle karşılaşmaması için belirli ilkeler benimsemiştir. Huzurlu yaşamı tehdit edenlere karşı işbirliği sözü verilen antlaşmada insanların temel hak ve özgürlüklerinin her şeye rağmen korunması temel amaçtır. Bu hak ve özgürlüklerin başında da bilme, öğrenme, ifade etme, açıklama, yorumlama, haberleri paylaşma özgürlükleri gelir. Bu hak, eğitim ve kültürlenme hakkını ve benimsemediğimiz düşünce, fikir ve görüşlere saygı gösterme hakkını da içerir. Demokratik değerleri güvence altına alan bu antlaşmadan sonra, Birleşmiş Milletler, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni imzalamıştır. Birleşmiş Milletler, amaçlarını gerçekleştirmek için daha pek çok antlaşmaya imza atmıştır." Birleşmiş Milletler,4 Şubat 1983 tarihinde yapılan genel kurul toplantısında, uluslararası doğrudan televizyon yayınlarında gök istasyonunun kullanılması ile ilgili olarak aldığı ilke kararlarında,"bu etkinliklerin uluslararası yasalara uygun şekilde yapılması, insan haklarının göz önünde bulundurulması, bilim ve kültür alanlarında bilgi ve haberlerin çift yönlü akışının sağlanması, uluslar arası yayının işbirliği teşvik temeline dayandırılması ve tartışma barışının yerleştirilmeye çalışılması, uluslar arası telif hakları yasasına uyulması' (United Nations Rap;1983: 1-5) ifadesine yer vermiştir. Bu kararda, 1989 Avrupa Sınır Ötesi Yayın sözleşmesinin sınırlarının çok önceden çekilmiş olduğu görülür.⁸

5 Mayıs 1949 da kurulan Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamenter demokrasileri arasında yakın bir birlik oluşturmak üzere kurulmuştur. Kuruluş yasasından aldığı yetkilere dayanarak Konsey, üye ülkelerin hükümetlerine belli bir ortak eylem çizgisi izleme yolunda önerilerde bulunmakta ve onaylayan ülkeleri bağlayıcı nitelikte sözleşmeler imzalamaktadır. Ardından Avrupa Topluluğu ile bütünleşme çabaları ve bu bağlamda antlaşmalara atılan imzalar, birçok özgürlüğün güvencesi haline dönüşmüştür. Türkiye bu antlaşmaları imzalayarak, iletişim özgürlüğünü hukuki açıdan güvence altına almakla kalmamış, demokratik hukuk devletinin genel geçer bütün kurallarına da uyum sağlar bir hale gelmiştir. Ancak, iş uygulamaya gelince, demokrasinin olmazsa olmazı ifade özgürlüğünün birçok engelle karşılaştığı görülür."Halkın iradesini özgürce beyan etmesi için, ortamın da o denli özgür olması, o iradeyi biçimlendirecek olan

⁷ Yılmaz Aliefendioğlu, Türk Anayasa Mahkemesi'nin Hukuk Devleti Anlayışı, Hukuk Felsefesi ve Arşivi Yayınları: 4, Hukuk Devleti, Ekim 1998, Alfa Yay. s. 148.

⁸ Yılmaz Karakoyunlu, Türk Yayın Sisteminin Avrupa Yayın Sistemine Uyumu, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül Ekim 1996, sayı 11, s. 907-908.

bilgi ve haber akışının ve düşünceleri ifade etmenin özgür olması gerekir. Bunların önüne konulacak her engel, rejimin sağlıklı işlemesine konulan engel demektir ve böyle engeller yayın sistemini çoğulcu yayın sisteminden hızla uzaklaştırır.⁹

Hukuk Devleti kavramı, İletişim Özgürlüğü kavramıyla koşut bir gelişim süreci izlemiştir. İdarî mevzuatın yasalara ve yasaların Anayasaya uygunluğu yanında yasaların Uluslararası antlaşmalarla kabul edilen İnsan Haklarına da uygun olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Fransız Devlet Konseyi "Conseil d'Etat", idarî işlemlerin yalnızca yasaya değil, İnsan Hakları Bildirgesi ve Anayasada yer alan Hukukun Genel Prensiplerine de uygun olması gerekliliği üzerinde durmuş ve denetimlerini bu esaslar dâhilinde yapmıştır.¹⁰ İdarenin işlemlerinin hukuka uygunluğunun denetlenmesinde İdarî Yargı, Kanunların Anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde Anayasa Mahkemesi, Hukuk Devletinin vazgeçilmezleri olmuşlardır. Tabii ki burada önemli olan Anayasanın yüksek adalet idealini gerçekleştirecek bir biçimde yapılmış olması ve yargıçların tam bağımsız hareket etme ayrıcalığına ve siyasî eğilimlerle davranmama vasıflarına sahip olmalarıdır.

"Yargı bağımsızlığı, her şeyden önce hâkimlerin bağımsız olmalarını ve yalnızca yasa, anayasa ve hukukun genel ilkelerine ve bu kapsamda vicdanî kanaatlerine uygun olarak karar vermelerini ifade eder. Yargıç, önceden konuşulan normlara göre karar verir. Bu da yetkinin saptırılmasının önüne geçilmesi için bir güvencedir. Bu temel güvence, yargının kendi özelliklerinden de gelmektedir; yargılamanın açıklığı ilkesi, savunma hakkı, kurul halinde karar verme ilkesi, kararların gerekçeli olması, üst yargı mercilerine başvuru yollarının tanınması, yargıç güvencesi başlıcalarıdır. Yargı yetkisinin kullanılmasında, yargıçların yetiştirilme biçiminin de önemli bir rol oynadığı belirtilmelidir."¹¹ "Bağımsız yargı, devleti; taahhütlerini yerine getirmeye zorlayan biricik aygıttır"... "Hukuk, adalet süzgecinden; devlet de hukuk süzgecinden geçtikten sonra geriye kalan şey, işte o, hukuk devletidir. Orada devletin dokunduğu her şey hukuka dönüşür. Devlet saydamdır. Gizli hukuka (droit latent) gereksinme duymaz. Hikmet-i hükümet safasatalarıyla sokaktaki adama sürgit yalan söylemez. İnsanı ölçüt alır. İnsanı devletleştirmez. Buna karşılık devleti insancılaştırır. Hukukun özü adalettir. Adaletsiz hukuk yalnızca 'yanlış hukuk' değil, her tür hukuk doğasından da yoksunluktur. (Radbruch) ; hukukta devletçiliktir."¹² (10.3.1995 tarihinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde "Hukuk Devleti Gününde Zorba/Çıplak Devletten Hukuk Devletine" başlıklı konuşmadan yapılan alıntı.)

Modern Hukuk Devleti, Merkezî devletin varoluşuyla kendini göstermişti.

Hukukun hangi dalında uzmanlaşmış olursa olsun, "hukuk devleti" olgusu ve bunun sağlanması yöntemleri, bir hukukçunun öncelikle bilmesi gerektir. Güçlü Devlet karşısında bireyin ezilmesini, hiçleşmesini önlemeye yö-

⁹ Karakoyunlu, s. 909.

¹⁰ Aliefendioğlu, s. 149.

¹¹ Kaboğlu, s. 94 ve dipnot 21.

¹² Sami Selçuk, Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne, Yeni Türkiye Yayınları: 1, Ankara 1998, s. 17.

nelik bu hukukî anlayışın gelişimine bir başka boyuttan baktığımızda hukukun kodifiye edilmesi süreci yani dağınık hukuksal metinlerin kanun metinlerinde toplanması işi bu çabanın başlangıcını oluşturur. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında, tarih olarak 1794'te ortaya çıkarılan Prusya Medeni Kanunu, modern kodifikasyon sanatının ilk büyük örneğini oluşturur. Pozitif Hukukta iki çeşit norm vardır:

- a) Emir ve yasak normları
- b) Güvence normları

"Güvence Yasaları hukuk devleti fikrinin özünü oluşturur. Belli hakları tanıyıp düzenleyen ve bunların kullanımını temin etmeyi devlete bir görev olarak yükleyen bu yasalarla, temel hakların modern tarihi de başlamış olur."¹³

Hukuk devletinin ikinci ve önemli aşaması, kanunların hem yönetilenler, hem de ve en önemlisi yönetenler açısından bağlayıcı kabul edilmesidir. Bu aşamada yasa, egemenin keyfine göre uygulayabileceği bir kural olmaktan çıkarılmış ve yönetenlerin aynı derecede tâbi olacağı bir kural haline getirilmiştir.

Bu aşama da hukuk açısından tam bir güven oluşturmaz çünkü egemenin işine gelmediği takdirde kanunu değiştirme gibi bir imkânı vardır. Egemenin yasaya bağlılığının pratik bir değeri kalmayacağı için bu aşamada hukuksal güvenliğin sağlanması için iki mekanizma devreye sokulmuştur:

- a) Yasama yetkisini belli kurallara bağlayacak bir temel yasanın yani anayasanın çıkarılması
- b) Vatandaşların yasama sürecine katılmasının sağlanması, siyasal katılım haklarının güvenceye alınması, yasama sürecine katılım imkânını kurum-sallaştırılması. Kısaca demokratik parlamentarizme giden yolun açık tutulması.¹⁴

Devletin kanun yapması, bu kanunların Anayasasındaki temel kurallara uygun olması, kanun ve Anayasa yapma yetkisini seçilenlerin kullanması Hukuk Devletinin varlığı için yeterli midir? Nazi Almanya'sı örneği ele alındığında, yukarıda sayılan birçok taşın yerine oturduğu ama hukuk devletinden bahsetmenin hiç de mümkün olmadığını söylemek isteriz. Hukuk Devletinde Kanun koyucuların yani parlamenterlerin seçiminin demokratik esaslara uygunluğu kadar parti organlarının seçimlerinde de demokratik ilkelere uyulması çok önemlidir. Parti organlarının delegeler tarafından demokratik yollarla seçimi olgusu göz ardı edilmemelidir.

Şurada şöyle bir paradoksa dikkat çekmeden geçemeyiz. "İçeriği ne olursa olsun" kendi koyduğu kurallara uyan devlet hukuk devletidir. Devlete Hukuk koyma konusunda sonsuz özgürlük tanınmasını Kelsen şu çarpıcı sözlerle eleştirmiştir: "Devlet, dokunduğu her şeyi hukuk haline getiren bir kral Midas'tır."¹⁵

¹³ Mithat Sanear, "Devlet Aklı" Kıskaçında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları: 622, 1. Baskı, İstanbul 2000, s. 80.

¹⁴ Sanear, s. 80-81.

¹⁵ Sanear, s. 87.

Hukuk Devleti, kimi kez pozitif hukuku aşan, doğal hukuka yaklaşan bir anlam ve öneme sahiptir. Hukukla ilişkili bilimler ve hukuka özgü değerler anlamında incelendiğinde, temel amacı, adil olanı, adaleti gerçekleştirmektir. Bunu gerçekleştirirken, kamu hukukunun birbirinden ayrı ama birbiriyle bütünleştiğinde anlam ifade eden öğelerinden yani normlar hiyerarşisi, kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı, kanun önünde eşitlik, doğal hâkim gibi ilkelerinden yararlanır. Liberalizmin gelişimi Hukuk Devletinin varlık kazanmasında önemli rol oynamıştır. Demokrasi anlayışının gelişmesi, özgürlüklerin çeşitlenmesi, devletin yasak koyucu kimliğinin yanına birçok kamusal görevinin eklenmesi bu döneme özgüdür. Hukuk Devleti, toplumsal ve siyasal örgütlenmede, bireyin üstünlüğü düşüncesine dayanır. Hukuk Devleti, İnsan Hakları devletidir.¹⁶

Günümüzde İnsan Hakları Devletinin aynı zamanda Sosyal Devlet olduğunu söylemek zorundayız. Sosyal haklar, Devletin olumlu müdahalesiyle güvence altına alınan haklardır ki günümüzde salt hukuk devleti değil devletten sosyal hukuk devleti olarak bahsetmek isteriz.¹⁷

Hukuk Devleti sadece sosyal değil, aynı zamanda lâik devlettir. Dine ait ruhani konular ve din kuralları siyasete alet edilemez. Yönetenlerin karar alma sürecinde dinî konu ve durumlar etkin olamaz. Hukuk devletinde yurttaşlar, ırk, cinsiyet, felsefi inanç ayrımına tâbi tutulamayacakları gibi din ayrımına da tâbi tutulamazlar. Dini olsun veya olmasın ya da hangi dinden olursa olsun vatandaşlar kanun önünde eşittir. Yasama, Yürütme ve Yargı organları dinden bağımsız biçimde hareket ederler.

"Hukuk Devletinde, devlet, bireysel özgürleşmeyi, farklılaşmayı gerçekleştirmek, özendirmek için, her türlü inançtan, görüşten ideolojiden arınmak, bunlara eşit uzaklıkta ve yansız olmak zorundadır. Devlet hiçbir görüşün ne yanında, ne de karşısındadır. Onlar arasında hiyerarşi gözetmez. Hukuku, onların, karşılıklı ve birbirlerini yok etmeden, barış içinde tartışmaları için, bir barış tekniği olarak kullanır. Hukuk, görüşler diyalektiğini özgürce sağlayan çerçeveyi çizer."¹⁸

Hukuk Devletinde Yargılama doğal hâkim (tabii hâkim) adı verilen uyumsuzluk öncesinde kurallara uygun biçimde belirlenmiş hâkim tarafından yapılır. Kişi ve durumlara göre özel hâkim belirlenmesi sözkonusu olamaz.

Hukuk Devletinde herkes yargı önünde eşittir. Hiç kimse, taşıdığı sıfat ve unvan ya da ekonomik ve siyasî gücü nedeniyle ayrıcalıklı bir biçimde yargılanamaz. Söylediklerimize aykırıymış gibi görünen Milletvekili Dokunulmazlığının temel nedeni ise seçimle işbaşına gelen yasama organı temsilcilerini görev başındayken sürekli dava tehdidiyle iş yapamaz hale sokmamaktır. Konu her dönemde eleştiriye açık olmuştur ve değiştirilmesi konusunda çalışmalar yapılmıştır.

Hukuk Devletinde yargılanamaz işlem olmamalıdır. 1982 Anayasası, değişiklikler öncesi, Türkiye Cumhuriyetinin bir hukuk devleti olduğunu söylemekle birlikte yargılanamaz işlemlere de bünyesinde yer vermiştir. Örnek göstermek gerekirse, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ki önemli

¹⁶ Kaboğlu, s. 95.

¹⁷ Kaboğlu, s. 95, dipnot 26.

¹⁸ Selçuk, s. 18.

işlemlerdir (rektör atamaları gibi), olağanüstü dönem kanun hükmünde karar-nameleri, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları, belli bazı disiplin ce-zaları yargılanamaz işlem statüsüne alınmıştır.

Geçmişe dönüp 1876 da yapılan Kanuni Esasi'yi inceleyecek olursak, Hukuk Devleti anlamında ne gibi adımların atıldığını şu şekilde özetleyebiliriz.

Hukuk Devleti anlamında önem taşıyan madde hükümlerini bizzat gü-nümüz Türkçesine çevirerek sunmaya gayret ettim.

- Bütün Osmanlılar kişisel özgürlüğe sahiptir ve başkalarının özgürlü-ğüne tecavüz etmemekle yükümlüdür.
- Kişisel özgürlük her türlü saldırıdan korunur. Kimseye kanunda gösterilen sebepler dışında herhangi bir bahane ile ceza verilemez.
- Basın yayın, yasal sınırlar içinde serbesttir.
- Hiç kimse kanunda gösterilmiş olan mahkemeden başka mahkemede yargılanmaya zorlanamaz.
- İşkence ve her türlü eziyet kesinlikle ve toptan yasaktır.

Bunun gibi, dilekçe hakkı, eşitlik ilkesi ve yargılamaya ilişkin çeşitli hü-kümleriyle Kanuni Esasi'nin hukuk devleti olmaya yönelik adımlarla dolu oldu-ğunu görürüz ancak Kanuni Esasi acaba gerçek bir anayasa mıdır yoksa bir şart ferman mıdır? Normlar Hiyerarşisi açısından değerlendirildiğinde kanun-lardan üstün olduğunu belirten herhangi bir maddesine rastlanmamaktadır.¹⁹

Hukuk devleti demokratik olmalıdır derken öncelikle seçim kanunların-dan bahsetmek gerekir. Sadece devleti yönetenlerin değil yerel idarelerde se-çimle işbaşına gelenlerin seçimleri de adalete uygun biçimde yapılmalı, hiç kimsenin oyu hiçbir biçimde ziyan olmamalıdır. Demokrasi açısından parti içi demokrasi, aday adayı belirlenmesi konusu da çok önemlidir. Aday listelerin-deki sıralamalarda kıstas Genel Başkanın gözdesi olmak değil seçim olmalıdır. Partilerin demokratik davranışlarını göstermelerinin en temel yolu budur. Sami Selçuk bakınız demokrasi konusunu ne güzel dile getirmiş: “ Anayasalar, bü-tün eleştirilerin, karşıt görüşlerin açıklanmasını, bir ayrıcalık olarak değil, ço-ğulcu demokrasinin dayattığı koşulu yerine getirmek için korurlar. Başkaları-nın dinleme özgürlüğünün var olması için, ötekilerin söz özgürlüğü var olmalı-dır. Anayasalar konuşanların arka niyetleriyle uğraşmaz. O görüşler, ne denli kaba ve yıkıcı olursa olsunlar, bu böyledir. Ötekinin demokrasiyi yıkma niyeti varsa, bırakalım konuşsun ki, demokrasi içinde yapayalnız kalsın. Ama onu susturursanız, ona karşı en güvenilir savunma aracından, halkı ve kendinizi yoksun kılarırsınız. O da şudur: Aşırı uç ve kaba gücü akılcı yoldan reddetme olanağını herkesin elinden almak. Dahası, böylelikle, demokrasiyi, demokratik ilkeler değil, düşmanın sindirme ilkeleri ve yöntemleri yönlendirmiş olur ki bu, demokrasinin düşmemesi gereken bir tuzaktır. Esasen özgürlüğe son verme tehlikesi, bu kaygıya değmez ki! Eğer bir ülkede düşünce ayrılıkları yasaklarla önleniyor ve herkes aynı şeyi düşünüyorsa, orada hiç kimse hiçbir şey düşün-müyor ve de demokrasi çok zayıf demektir. “Sami Selçuk, Jefferson ve Amerika örneğiyle sürdürdüğü hukuk devletinin demokratik boyutuna ilişkin söylevinde şöyle devam etmektedir: “Bastırma girişimi (özgürlüklerin bastırılması anla-

¹⁹ Kaboğlu, s. 103.

mında) yararsızdır, tutarsızdır, gülünçtür ve tehlikelidir. Sağlıklı bir demokrasinin çoğulculuğu yaşama iyi geçirmesi, bunları çözmeye yeter de artar bile. O yüzden Jefferson, başkan seçildiğinde: “Eğer, demistir, aramızda birliğimizi bozmak ve Cumhuriyetimizi değiştirmek isteyenler varsa, onları rahatsız etmeden, kendi hallerine bırakın.”²⁰

Kitle İletişiminin Özellikleri ve Özgür Basının Hukuk Devletinin Var olma Sürecindeki Rolü

Basın yani geniş anlamda Basın (Tüm Kitle Haberleşme Araçları anlamında), Yasama, Yürütme ve Yargı ‘dan dan sonra dördüncü erk. Bunu bir parça açmak gerekirse, Yasama Organı yani Anayasa ve Kanunlar yapmakla görevli organ, Yürütme Organı yani Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu ve ya da siyasî kimliğiyle hükümet ve Hukuka aykırılıkları denetleyen ve bazen alt normların üst normlara uygunluğunu denetleyen Yargı Organları, birbirinden bağımsız ve bir hukuk devletinde ayrı güçlerin elinde olmalıdır. Montesquieu’den beri savunulan bu sistem kuvvetler ayrılığı sistemidir ve kanunu yapanı, uygulayanı ve yargılayanı birbirinden ayırmak istemiştir. Günümüz demokrasilerinde, yasama organı seçimle işbaşına gelir ve yürütme genelinde büyük bir çoğunlukla bu organın içinden çıkar. Yani yasama ve Yürütme’nin kuvvetler ayrılığı sistemine tam da uyduğu söylenemez. Bağımsız ve tarafsız olması gereken Yargı organı ise bazen yönetimin ve ekonomik güçlerin baskısıyla tarafsız ve bağımsız davranma güçlüğü çeker ya da yanlı olma zorunda bırakılır. Dış güçlerin ve reklam verenlerin de medyaya doğrudan veya dolaylı baskı uygulamaları da olası durumlardır. İşte Hukuk Devletinin özgürlükler sübabı olan ya da olması gereken Basın, çeşitli durumlarda devreye girer ve olması gerekenler konusunda vatandaşları uyarır. Bu uyarma bir zorlama biçimde değildir. Gizli kapaklı, kapalı kapılar ardında yürütülen her şey ortaya çıkarılır. Şeffaflık ve saydamlık ilkesi gereğince, Devletin ve Kamu Kuruluşlarının veya Devletle bağlantılı iş yapan kuruluşların işlemlerinin gerekçeleri araştırılır ve halk bu konularda bilgilendirilir. Yine bunun gibi Vatandaşın vergileyle ekonomik açıdan güçlenen bütün kuruluşların harcamalarının yerindeliği ve gerekliliği, Devletin ve Kamu Kuruluşlarının özellikle kamu ihaleleri gibi konularda yansız davranıp davranmadığı konuları gündeme getirilir. Dördüncü erk, seçim öncesi vatandaşları bilgilendiren, onu oy verme konusunda bilinçlendiren, birtakım konuların ayırdıma varmasını sağlayan bir dördüncü güçtür. Basın yeri geldiğinde, Yasamayı, Yürütmeyi(ve onun içinde mülhaza edilebilecek İdare’yi) ve Yargıyı eleştirir.

Yargının eleştirilmesi; onun işine, işlevine, fonksiyonuna karışma anlamında bir eleştiri ve denetim değildir. Basın, çıkarılması gereken, değiştirilmesi gereken, kaldırılması gereken düzenlemeleri (bunlar her türden düzenleyici işlem olabilir) duyurur. Kanunlaştırma sürecindeki ivedilik veya yavaşlıkları dile getirir. Günümüz çağdaş yaşamıyla uyum sağlamayan çok eski tarihli kanunların değiştirilmesi gerektiğini veya hangi açılardan eskimiş olduğunu söyler. Bunun gibi Yürütme ve İdarenin kamu hizmetlerini gereği gibi veya hiç yerine getirmemesinden dem vurur. Kolluk faaliyetlerinin yerine getirilmesi yöntemleri konularında eleştiri getirir. Hükümete kamu hizmeti ve devlet siya-

²⁰ Selçuk, s. 19-20.

seti hakkında görevlerini hatırlatır. Yargıyı eleştirmesi ve denetlemesi, kararlar konusunda ağırlığını koyması anlamında düşünülmemelidir. En basitinden kiralık binaların adliye binası olarak kullanılması gerçeğinden dem vurabilir ve bu yerlerde yargılama yapmanın adaletin ciddiyet ve ağırlığıyla bağdaşmadığını duyurabilir. Çok uzun sürede verilen kararların getirdiği adaletsizliklerden söz edebilir. Uzayan ve hiç de adil olmayan tutukluluk sürelerini eleştirebilir. Yargı yerleri önündeki dosya yükünün çözümlenmesi konusunda gerekli makamları uyarabilir. Savcıların baskıyla dava açtıklarını ya da açmaları gereken davaları açmadıklarını duyurabilir. Velhasıl, onların işine karışmak anlamında değil ama Yasama, Yürütme ve Yargı erklerinin bir hukuk devletine yaraşır biçimde kimlik bulması anlamında denetim ve eleştiride bulunabilir.

Denetim ve eleştiri faaliyeti basının kamusal görevlerinden sadece bir tanesidir. Hukuk Devletini gerçekleştirme anlamında daha birçok görevi vardır. Bunlardan bir diğeri haber verme görevidir. Haber vermek için öncelikle basın mensuplarının habere ulaşması gerekir. İşte Anayasamız bu konuda Hukuk Devleti anlamında güvenceler getirmiştir. Bunlar habere ulaşma ve haberi yayma özgürlükleridir. Demek ki bu konuda sadece haberi verme özgürlüğü yeterli olmayıp, verilecek habere ulaşma yolunda hiçbir engelin olmaması da çok önemlidir. Devlet, sadece habere ulaşmaya engel olmamalı aynı zamanda habere ulaşmayı kolay hale getirmelidir. Bu görevi yerine getirme konusunda gerekli tedbirleri almalıdır. Anayasa Devlete burada bir görev yüklemiştir. Bu çok önemli bir görevdir. Sudan'da radyosuz evleri radyoya kavuşturma konusunda Sivil Toplum Örgütlerinin geliştirdiği girişimler, habere ulaşma olgusunun önemini dile getirme açısından çok dikkat çekicidir. Kişinin gerçek anlamda birey olması, bilgilenmeyle, bilgilenme de büyük ölçüde haberle gerçekleşir. Çağdaş anlamda birey, seçme ve seçilme haklarını rahatlıkla kullanabilen, bunu kullanırken yönetime ait her türlü bilgiden haberdar olabilen, güçlü devlet ve kamu idareleri karşısında sapaşğlam durabilen, haklarını bağımsız yargıda rahatça arayabilen bireydir.

“Kitle iletişim faaliyetleri, bilgi edime hakkıyla yakından ilgili faaliyetlerdir. Kişilerin bilgiye ulaşma hakkının yaşama geçirilmesi açısından kitle iletişim faaliyetleri büyük öneme sahiptir. Bilgi edinme gereksinimi sadece idarenin sahip olduğu bilgi ve belgelere ulaşmayı değil, kişilerin toplum olarak kitle iletişim araçlarıyla doğru bilgilendirilmesini de içerir.”²¹ “Kitle İletişim Faaliyetlerinden gelen bilgi akışı, bilgi edinme hakkı kapsamında düzenlenen, idarenin sahip olduğu bilgi ve belgeleri kişilerle paylaşmasından çok daha önemlidir. Kitle iletişim faaliyetlerinin hukuki sınırlar içerisinde serbestçe gerçekleştirildiği bir toplumda, bilgi edinme kapsamında bireyin gereksinim duyacağı bilgilerin pek çoğu kitle iletişim araçları tarafından herhangi bir başvuru yapılmadan topluma sağlanmış olacaktır.”²²

Bilgi toplumu olma sürecini tamamlamaya çalışan Dünyamızda ulus devletten küreselleşmeye, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçerken, küreselleşmeyi benimsemiş toplumlarda en önemli güç ögesi bilgidir. Bilgiye, doğru bilgiye ulaşma ve bilgiyi kullanma çok önemlidir. Bu yapı içinde, bilgiye

²¹ Nusret İlker Çolak, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde İdari Reformlar-İngiltere ve Türkiye, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s. 523-551.

²² Nusret İlker Çolak, Kitle İletişim Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2007, s. 26.

ulaşmayı zorlaştıran, yasakçı zihniyetlerle doğru bilginin önünü kapayan, bilgiye ulaşmayı engelleyen veya baskılayan zihniyetler ve bu zihniyetlerle beslenen toplumlar kimliksiz ve ikinci sınıf kalmaya mahkûm olacaklardır.²³

Basın, azınlıkların sesi olarak da hukuk devleti olma sürecinde çok önemli bir görev üstlenmiştir. Bu azınlıklar, sadece eskiden ekalliyet olarak nitelendirdiğimiz azınlıklar değil, sesini duyurmakta zorlanan, yönetim içinde birey olarak diğerleriyle eşit haklara sahip oldukları halde haklarını korumakta birçok nedenle zorlanan vatandaşlardır. Bu kişilere örnek olarak özürü vatandaşlarımızı, hayvan hakları koruyucularını, yeşili ve çevreyi koruyanları, ekolojik tarımın önemini vurgulayanları, hasta hakları koruyucularını ve pek çok benzerini gösterebiliriz.

Medya, eğitici kimliğiyle de düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini vurgularken, Türkiye’de ve Dünyanın çeşitli yerlerinde bu özgürlüklerin ihlali sonucu doğan olumsuzlukları vurgulayarak da Hukuk Devletine giden yola temel taşlarını yerleştirmektedir. Avrupa Parlamentosunun, gazetecilerin gazetecilik nedeniyle tutuklanmasıyla ilgili görüşlerini de bize duyuran medyadır, açık oturumlarda basın özgürlüğü, gazetecinin önemi ve hakları, vatandaşın habere ulaşma hakkı, gazetecilerin susturulmasının sonuçlarını da... Duyularımıza, hareket tarzımıza, inisiyatif kullanma yöntemimize ve seçimlerde oy kullanma konusundaki bilinçlenmemize katkı sağlayan medya, pek tabii hukuk devletine akan süreçte vazgeçilmezdir. Dolayısıyla bu mecrayı besleyen iletişim özgürlüğü bizatihi vazgeçilmezdir.

Sansür ve oto sansür, basın özgürlüğünün olduğu kadar, hukuk devletinin de en büyük düşmanlarıdır. Haber, düşünce, duygu ve bilgilerin rahatça aktırılmadığı bir ortamda hukukun varlığından söz edilemez. Sansür bir ön denetimdir. Yayın öncesi denetimdir. Haber ya da bilginin kamuya duyurulmasından önce, kaynakta yapılan denetimdir. Mevzuata dayandırılabilceği gibi, bazı hallerde fiilen de gerçekleştirilebilir. Mevzuata dayandırıldığı bazı durumlarda, mevzuattaki koşullar gerçekleşmemiş de olabilir. Bu denetim, basın özgürlüğünü kökten ortadan kaldıran bir denetim türüdür ve hangi konuların sansür kapsamına girdiği, düzenlemelerde öyle kaypak ve soyut ifadelerle belirtilir ki (kamu yararı, kamu düzeni, kamu sağlığı, ahlakî nedenler gibi) ve sansür makamları daha doğrusu bu makamları işgal edenlerin bilgi düzeyleri, kimlikleri, zihniyetleri ve taşdıkları siyasal ideoloji birbirinden o kadar farklıdır ki, doğası icabı hukukla hiç bağdaşmayan sansür, bir de böyle adaletsiz bir nitelik arz eder.²⁴ 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da sansürü yasaklamıştır ama (1982 Anayasası m. 28) çeşitli yasalardaki hükümler nedeniyle sansürü çağrıştıran durumlara şahit olmaktadır.

Oto sansür ise gazetecinin kendi kendisine sansür uygulamasıdır. Açmak gerekirse, bu olgu, gazetecinin kritik konularda ve durumlarda (bunlar siyasî, ekonomik, suça dair, savaşa ilgili, devlet sırrı düzeyine varmayan toplumsal konularda olabilir) bildiklerini, duyduklarını, haber aldıklarını, araştırıp inceleyip çözdüklerini ortaya koymamasıdır. Zamanında söylenmeyen, yazılma-

²³ Hasan Bülent Kahraman/Fuat Keyman /Yaşar Ali Sarıbay, Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetimler, WALD, Nisan 1999, s. 7 ve Nusret İlker Çolak, KİH, s. 27.

²⁴ Neşe Erkelli Kızıl, İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto-Kontrol, Beta Yayınları, 1998, s. 25.

yan, duyurulmayan bu bilgi ve haberler zaman içinde gerisinde toplumsal olumsuzluklar, çözülememiş problemler ve hatta büyük acılar bırakabilir. Vietnam Savaşıyla ilgili olarak gerçeklerin yazılmamış olması, daha sonrasında büyük toplumsal acıları beraberinde getirmiştir. Benzeri örnekler çoktur.²⁵

1950'lerde A.B.D.'nde Naziler, sinagoglara gamalı haçlar çizmeye başlamışlar, Amerikan medyası bu konuda sessiz kalmıştı.²⁶ Oto-sansür, ulusal çıkarları koruma kamuflajı altında politik endişeleri bünyesinde taşımakta ve suskun kalan veya gerçeklerin tam tersini söyleyen gazeteci zaman içinde güvenilirliğini yitirmektedir. Tam objektif olmak belki hiç kimse için mümkün değildir ama gazetecinin temel görevi objektif olmaya çalışma, doğruları söyleme, vatandaşta güven yaratma ve en önemlisi meslek etiğinden ödün vermemektir. Kaypaklık, gazeteciyi güvenilir kimliğinden mahrum edeceği gibi, medyaya güvensizlik, kamuoyu oluşumunda olumsuzluklara neden olacaktır. Bu bağlamda toplumsal sorunların çözümü güçleşecektir. Örnekleri çeşitli defalar yaşanmıştır.

Medyanın ekonomik kimliği, etik kimliği, haberci ve yorumcu kimliği, eleştiren ve kamuoyu oluşumuna katkı sağlayan kimliği bazen bir bütün bazen birbirine karşıt güçler halinde çalışır. Günümüzde dünya çapındaki yatırımların çok büyük kısmı, hemen hemen yüzde kırklık bölümü bilgilendirme teknolojisi ve medya sektörüne yapılmaktadır. Haberlere büyük ölçüde yorumunu katan medyanın verilerini sade vatandaşın doğrulamak ya da sağlamak anlamında değerlendirme imkânı yok denecek kadar azdır. Üzerinde büyük ahlâki sorumluluk olan medya, bu işi çoğu kez ticari kazanç elde etmek için yapmaktadır. Medya, her zaman okuyucularını ve izleyicilerini reklâm gelirlerini arttırmak için etkiler. İzleyici veya okuyucu, bir anda müşteri olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bundan böyle medyanın gündemine yeni ifadeler eklenir. Bunların en çok dikkat çekenleri "izleyici oranı", "Pazar payları" gibi terimlerdir. İzleyici oranlarını ölçen firmalar, çoğu kez reklam acentalarının temsilcisidirler ve bu durum kesinlikle tesadüf değildir. Medya, bu perspektiften değerlendirildiğinde bir Uzakdoğu vuruşusu gibidir. İlk vuran kazanır taktiği küçümsenemez. Saldırgan ve tekrarcı taktiklerle insanlara kabul ettirilmek istenen olguların gerisinde büyük bir ekonomi ve hesap yumağı vardır.²⁷ Her zaman böyle olmasa da, genelde tekeli medyaların kol gezdiği devletlerdeki bu açmazın önlenmesinde Basın Konseyleri gibi gönüllü kuruluşlar ve etik değerleri benimsemiş diğer medya kuruluşlarının söylemleri kamuoyunun doğru oluşmasında ve hak ve özgürlüklere saygılı hukuk devletine ulaşmada yegâne çözümdür.

Demokrasinin ve hukuk devletinin vazgeçilmezi olan medya, siyasi iktidarların gündem değiştirme çabalarına alet olmamalıdır. Yönetenler ile yönetilenler arasında kaynaştırıcı bir köprü işlevi görmesi gereken basın, kamuoyunu başka ilgi odaklarına yönlendirmeye alet olmamalıdır. Basın mensuplarının, muhabirden yazı işleri müdürüne kadar, çağdaş bilgiyle donatılmış, etik de-

²⁵ Kızıl, s. 27.

²⁶ Kızıl, s. 27. Zeynep Alemdar'dan alıntı.

²⁷ Mehmet Akif Demirer, Türk Basını Kimler Baskı Altında Tutuyor, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül Ekim 1996, Yıl 2, sayı 11, s. 314.

gerlere saygılı, bilgi ve sermayeyi farklı kefelere oturtacak karakterde olmaları çok önemlidir.²⁸

Özgürlükler yaşamımızın en değerlileridir. Bunu sağlayan batı demokrasilerinin en önemli özelliği, toplumda değişik düşüncelerin varlığını ve yaşama hakkını tanımasıdır. Batı demokrasisine “çoğulcu demokrasi” denmesi buradan gelir. Buna göre hiçbir düşüncenin ayrıcalığı yoktur. Her düşünce özgürdür, özgürce açıklanır, özgürce örgütlenir. İdeal demokrasi ütopyik bir kavramdır. Hiçbir devlet bunun tam anlamıyla gerçekleşmesini sağlayamamıştır. Ama buna az veya çok yaklaşanlar olmuştur. Yürütme organı siyasal yaşamın en baskın unsuru haline gelirken, parlamento ikinci plâna düşmüş, yasa koyma tekeli yitirirken aynı zamanda denetim yetkisi de azaltılmıştır. Siyasal iktidarların kişiselleşmesi olgusu kaçınılmaz hale gelmiş, iktidar tek kişi tarafından temsil ediliyormuş görüntüsü almıştır. Tüm batı demokrasileri adına naklettiğimiz bu örneği ülkemiz açısından değerlendirirsek, birçok bakanın ismini hatırlayamamız gerçeği, durumu çok güzel yansıtır. Sosyolojik ve siyasi yapıdaki bu değişim, güçlü ve baskın yönetimler karşısında edilgen ve güçsüz insanlar ortaya çıkarmıştır. Kitleler siyasetten uzaklaşmakta yani depolitizasyon dediğimiz olay gerçekleşmektedir. Tekelci diyebileceğimiz sermayenin elindeki kitle haberleşme araçlarıyla sunulan özgürlük aslında tüketim özgürlüğüdür. İnsanlar daha fazla tüketip, kendilerini daha özgür hissettikleri andan itibaren demokrasinin imkânlarından daha çok yararlandıklarını zannetmektedirler. Tüketim bombardımanı altındaki insan, düşünce üretmekten uzaklaşır, düşünme üretmekten uzaklaştığı gibi düşünmeye özgü değer ve kavramlardan uzaklaşır ve robot haline dönüşür. Tekelci medyanın tüketim toplumu yaratma kimliği, büyük ölçüde hukuk devletine giden yolu tıkamaktadır.²⁹ Çünkü insanlar haklarını aramak yerine, daha fazla tüketmek konusuna kurgulanmışlardır.

Eski Gazeteciler Cemiyeti Başkanımız ve Milliyet Gazetesinin dürüst yazarı Nail Güreli, basının sorumluluğunu tartıştığı yazısında, haber ve bilgiyi halka doğru ve tarafsız bir biçimde iletirken gazetecinin sorumluluk anlayışını aşındıran veya başka bir deyişle sorumluluk bilinciyle bağdaşmayan nedenleri şöyle sıralamıştır. Basın özgürlüğü ve demokratik hukuk devleti açısından çok önemli bulduğum bu nedenleri ben de saymak istiyorum.

- 1-Meslek ilkelerinin ihmali
- 2-Araştırma gazeteciliğinin ihmali
- 3-Meslek içi eğitim yokluğu
- 4-Özeleştirici yokluğu ya da sapması
- 5-Haber kaynaklarıyla ilişkiler
- 6-TV’de kuralızsızlık dönemi
- 7-Habercilik anlayışındaki değişim
- 8-Raiting tutkusu

---

²⁸ Savaş Kıratlı, Demokratikleşme Sürecinde Medyanın Rolü, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül Ekim 1996, sayı 11, s. 709.

²⁹ Ufuk Küçükcan, Kitle İletişim, Demokrasi, Yeni Dünya Düzeni ya da Şizofreni, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül Ekim 1996, sayı 11, s. 736.

- 9-Dile özensizlik
- 10-Örgütsüzlük
- 11-Yanlış istihdam politikası
- 12-Tekelleşme
- 13-Promosyon
- 14-Rejime darbeler³⁰

Yukarıda sayılanlardan basın özgürlüğüyle en yakından ilgili olanlar; meslek ilkelerinin ihmalı, haber kaynaklarıyla ilişkiler, raiting tutkusu, tekelleşme ve rejime darbelerdir. Bunları kısaca özetlemek gerekirse, meslek ilkelere ihmalı, basının saygınlığını yitirmesine neden olur. Doğru, tarafsız, bağımsız verilmeyen haber, özel hayata saygısızlıklar, özel çıkarlara alet oluş gibi durumlarda basın güvenilirliğini yitirir ve hukuk devleti yara almış olur.

Haber kaynakları gazeteci için çok ve çeşitlidir. "Bir başbakan da bakanlar da, siyasetçiler de, ekonomik odaklar da, vali de, emniyet müdürü de, haberle ilgili her kişi, gazeteci için nötr bir haber kaynağıdır... Gazeteci daha kolay bilgi alabilmek için haber kaynağı ile yakın ve güvenli ilişki içinde bulunmalıdır. Ama bu ilişki belli bir mesafenin ötesine geçmemelidir. Yakın, içli dışlı bir dostluğu dönüştüren bir ilişki, zamanı gelir ki, o haber kaynağının işine gelmeyecek bir haberi yayınlamada ya da o kaynağın aleyhine bir yorum yapmada gazetecinin önüne çok insancıl, psikolojik bir engel koyabilir. Hele gazetecinin haber kaynağı ile bir çıkar ilişkisi içinde bulunmasının -bırakın sorumluluklarla bağdaşmasını- telaffuz edilmesi, düşünülmesi bile vahim bir sorumsuzluktur."³¹

Raiting tutkusu, günümüzün en güncel konularından biridir ve basın özgürlüğünü değil de sansasyon yaratmayı sever. Daha yüksek izlenme oranına erişmek için meslek ilkelerinin hiçe sayılması, basının kimliğini ve varoluş nedenini zedeler. Şiddet, kişilik hakları ihlalleri, yanlış bilgilendirmeler; raiting kaygısıyla yapılan şeylerdir ve sonuçta bundan hem basın zarar görür yani güven ve itibar kaybına uğrar, hem de kamuoyu.³² İşlevselliğini yitiren basın kamusal görevlerini yerine getiremez ve bunun sonucunda hukuk devleti yara alır.

Tekelleşme konusunda kitaplar, makaleler yazılmıştır. Global bir sorun haline gelen medyada tekelleşme, basın özgürlüğü önündeki en büyük engeldir. Tekel, bir ekonomi kavramıdır. Rekabetten hoşlanmayan, gücü eline geçirmek isteyen bir kavramdır. Kamuoyunu oluşturmaya gereken, erkekleri denetleyen, eleştiren, vatandaşlarla ve yönetenlerle irtibat sağlamaya gereken medya, bir güç odağının eline geçtiğinde, kamusal görevlerini gereği gibi yerine getiremez.

İş bilgi ve haber üretimi ve nakledilmesi olan Medyanın, patronları tekelleşme sürecine girdiği takdirde, objektif bilgi taşıma ve aktarma işlevi bozulur. Burada sadece tekel ve gazeteyi alanlarla olan ilişkide değil ama tüm toplum katmanlarına dalga dalga yayılan bilgilenmede güvensizlik ortaya çıkar.

³⁰ Nail Güreli, Basında Sorumluluğun Çeşitli Boyutları, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül Ekim 1996, sayı 11, s. 253-254.

³¹ Güreli, s. 254-255.

³² Güreli, s. 256.

Teknolojik gelişmeyi ve parasal birikimi yakalayan medya tekelleri, diğer üreticileri piyasadan atar. Ürün çeşitliliği ya da çok seslilik ortadan kalkar. Ya da çeşitler çoktur ama sonuçta hepsi aynı şeyi söylemektedir. Bazı yayınlar dağıtım da zorluklarla karşılaşabilirler. Tekelci basın, gazetecilik kavramını bozar. Doğru, dürüst, tarafsız çalışan araştırmacı gazeteciler tekelci basında kendilerine yer bulamazlar. Çoklukla görüldüğü gibi, ses ve sinema sanatçıları, mankenler, emekli polisler, gazetecilerin yapması gerekeni yaparken, yeterli eğitim ve gazetecilik formasyonuna sahip olmadıkları için, gazeteciliğin temel ilkelerini istemeden de olsa çiğneyebilirler. Tekelci basın, sağduyu sahibi, gerçekleri yansıtmak üzere bilinçlenmiş, hukuk devletinin koruyucusu gazetecileri elimine eder. Gazeteci tekelin sesi olmak zorundadır. Olmadı mı fazla bir seçeneği de yoktur çünkü isimleri farklı da olsa yayınlar aynı patronlara aittir. Tekelci grupların basın dışı ilişkileri, çok yönlü ekonomik faaliyetleri olduğu için, yayınların grubun çıkarlarına göre yönlendirilmesi gerekir.³³

Basında tekelleşme, devletin demokratik işleyişini de yoğun biçimde etkiler. Meksika'da yıllardır yazılı, görsel, işitsel medyanın % 99 u belli bir ailenin elinde olmuştur ve bu tekel tam kırk yıldır istediği kişiyi başbakan yapmıştır.³⁴

Bu makaleyi kendisine armağan ettiğimiz değerli hocamız İl Han Özay, "hukuk devleti"ni "gün ışığında yönetim" olarak değerlendirmektedir. Batılı anlamda bir demokrasinin olmadığı ülkelerde, hukuk devletinin de olamayacağı görüşünü savunan ve özellikle bu konuda seçim sistemini eleştiren Özay, "genel olması gereken seçimde verilen bazı oyların değerinin sıfır, bazılarının bir, bazılarının da iki imiş gibi bir sonuç ortaya çıkınca, bu kendine özgü bir demokratiklik sayılabilirse de Batı tipi çoğulcu demokrasiden söz edilemeyeceği kuşkusuzdur" demektedir.³⁵

Anayasamızın pek çok normu, bir hukuk devletinde yaşıyormuşuz izlenimi verse de, pek çok norm ve uygulamalar açısından hukuk devleti bizler için halen ütopyik bir kavramdır. Düşünce ve Kanaat Hürriyeti, Kanun önünde eşitlik, Bağımsız Mahkemeler, Hak arama Hürriyeti, Kanuni Hâkim Güvencesi, Suç ve cezalara ilişkin esaslar, kişi hürriyeti ve güvenliği, yargı yolu, kanunsuz emir, hâkimlik teminatı gibi maddeler hukuk devletine ulaşma yolunda önemli adımlar ise de kanunlar ve diğer düzenleyici işlemlerle ve yürütmenin faaliyetleriyle bu ilkelere ne kadar sadık kalındığı meselesi çok önemlidir. Medyanın görevi, hukuk devletine ters düşen bütün işlem ve eylemler konusunda topluma sesi olmak, kamuoyu oluşturmak, dördüncü erk fonksiyonunu tam anlamıyla yerine getirmektir. İlgililer, yönetimin karar alma sürecine çoğu kez katılmadıkları için gün ışığında şeffaf yönetim olgusu da halen bir ütopyadır. Anayasamız demokratik yönetimi öngörmüştür ama bunun için sadece kurumlar ve teşkilat yeterli değildir. Aynı zamanda ve bir o kadar yöntem ve usul çok önemlidir.³⁶ Anayasal ilke, kurum ve güvenceler ancak bilinçli yurttaşlar ve hukukçuların bulunduğu bir toplumda anlam ifade eder. Yargıçların sık de-

³³ Halil Nebiler, Basında Tekelleşme ve Basın Ahlakının Çöküşü, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül Ekim 1996, Yıl 2, s. 486-487.

³⁴ Nebiler, s. 487.

³⁵ Özay, İl Han, Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, Ekim 2004, s. 10.

³⁶ Özay, s. 104.

ğişmesi bile tutarlı içtihatların oluşmasını engeller.³⁷ Olağanüstü hallerde, yürütmenin durdurulmasına ilişkin olarak yaşanan adaletsizlikler, İdarî işlemlerin “sebeP” unsurunu hiç tartışmamak gibi anlaşılabilir takdir yetkisi anlayışının 125. maddeye konmasıyla “yerindelik” kavramının keyfilige dönüştürülebi-lecek şekilde anlaşılması 1982 Anayasasıyla olmuştur.³⁸ Bütün bunlar hukuk devleti önündeki engelleri oluşturmuştur ve zaman içinde konuya duyarlı bilim adamları ve köşe yazarlarının hassasiyetleriyle gündeme getirilmektedir.

Türkiye’de demokrasi bilincinin ve hukuk devletinin gerçek anlamda ye-şermesi için ve bilgi çağma yaraşır bir devlet modeli için aşağıdaki konuların önemle dikkate alınması gerekir:

- Anayasa ve basına ilişkin tüm mevzuat yeniden gözden geçirilmeli ve basın özgürlüğü çağdaş anlamına kavuşturulmalıdır.
- Medyanın sermaye yapısı mümkün olduğu ölçüde halka yaygınlaştırılmalı, modern demokratik ülkelerde tekelleşmeden korunmak için gereken tedbirler ülkemizde de alınmalıdır.
- Medyanın yeniden yapılanmasında, şeffaflık, katılımcılık, bağımsızlık ve etik değerler göz önüne alınmalıdır.³⁹
- Medya mensupları öncelikle basın özgürlüğü ve insan hakları konu-sunda eğitilmeli, alaylı olsun olmasın tüm gazetecilere konularıyla ilgili ulusal ve uluslararası hukuk bilgileri verilmelidir.
- Medyaya sınırlar getirilirken kamu yararı ve kişilik hakları arasın-daki inci çizgi çok dikkatli bir biçimde çizilmeli, kamu hak ve özgürlüklerinin önemi unutulmamalıdır.
- Yeni medya teknolojileri, internet hukuku, dünyada ve ülkemizde reklamverenlerin ve ekonomik güçlerin medyaya etkileri konuları bu konuda eğitim alan öğrencilere öncelikle öğretilmeli, gazetecilik altyapısı sağlanmalı-dır.

Hukuk Devleti, özgürlükler devletidir, hukuk devleti bilim devletidir, hu-kuk devleti demokratik ve sosyal hakların güvenceye alındığı devlettir, hukuk devleti yargıya hiç kaygı ve kuşku duymadan güvendiğimiz devlettir. Hukuk devleti tüm temel hakların ve insan haklarının koruyucusu olan devlettir. Dev-letin tüm organları gibi medya da görevini gereği gibi yaptığı takdirde ve basın özgürlüğüne devlet müdahalesi olmadığı takdirde, “Hukuk Devleti” de bir ütopya olmaktan çıkıp gerçek yaşamımıza girecektir.

Basının hür ve baskılardan uzak, Hukuk Devletinin sağlam olduğu ya-rınlara...

³⁷ Özay, s. 104.

³⁸ Özay, s. 105-106.

³⁹ Abdullah Gül, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül Ekim 1996, Yıl 2, s. 11.

KAYNAKÇA

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz; Türk Anayasa Mahkemesinin Hukuk Devleti Anlayışı, Hukuk Devleti

(Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz) Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları: 4 AFA Yayıncılık, 1998

ÇOLAK, Nusret İlker; Kitle İletişim Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2007.

DEMİRER, Mehmet Arif; Türk Basını Kimler Baskı Altında Tutuyor, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1996, Yıl 2, Sayı 11.

GÜL, Abdullah; Medya'da Reform Şarttır, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül-Ekim 1996, Yıl 2, Sayı 11.

GÜRELİ, Nail; Basında Sorumluluğun Çeşitli Boyutları, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Kasım- Aralık 1996, Yıl 2, Sayı 11

HUBER, Ernst Rudolf; Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet, Hukuk Devleti (Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz) Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları, AFA Yayıncılık, 1998.

KABOĞLU, İbrahim Ö.; Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi, Hukuk Devleti (Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz) Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları: 4, AFA Yayıncılık, 1998.

KAHRAMAN, Hasan Bülent KEYMAN, Fuat SARIBAY, Yaşar Ali; Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetimler, WALD, Nisan, 1999.

KARAKOYUNLU, Yılmaz; Basının Sorun Yaratma Özgürlüğü, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1996, Yıl 2, Sayı 11.

KIRATLI, Savaş ; Demokratikleşme Sürecinde Medyanın Rolü, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül-Ekim 1996, Yıl 2, Sayı 11.

KIZIL, Neşe E.; İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto-Kontrol, Beta Yayınları, 1998.

KÜÇÜKCAN, Ufuk; Kitle İletişim, Demokrasi, Yeni Dünya Düzeni ya da Şizofreni, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Eylül-Ekim 1996, Yıl 2, Sayı 11.

NEBİLER, Halil; Basında Tekelleşme ve Basın Ahlakının Çöküşü, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1996, Yıl 2, Sayı 11

ONAR, Sıddık Sami; İdare Hukukunun Umumi Esasları, İstanbul 1966.

ÖZAY, İl Han; Gümşğmda Yönetim, Filiz Kitabevi, Ekim 2004.

SANCAR, Mithat; "Devlet Aklı" Kıskaçında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

SELÇUK, Sami; Zorba/Çıplak Devletten Hukuk Devletine, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde "Hukuk Devleti" Gününde yapılan konuşmadan alıntı.

Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1998.